

УДК 82.091(045)

ТИПОЛОГІЧНІ ПОДІБНОСТІ В ТВОРАХ СЕСТЕР БРОНТЕ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИЦЬ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ

Надія Назаренко

*Маріупольський державний університет,
пр. Будівельників, 129а, м. Маріуполь, 87500,
e-mail: nazarenknad@rambler.ru*

Досліджено типологічні подібності певних складових художнього твору, жанру, проблематики, теми та сюжету, мотивів та образів у творах англійських письменниць Шарлотти, Емілії та Анни Бронте й українських авторок Марка Вовчка, О. Кобилянської, Лесі Українки, Л. Яновської, Є. Ярошинської. Окреслено спільні теми, які виразно звучали у їхніх творах, зокрема такі: становище дівчини/жінки в родині, освіта, самоідентифікація жінки в суспільстві, кохання, шлюб та різні аспекти подружнього життя, нахил до творчості. Визначено характерну рису творчості англійських та українських письменниць – проблему жіночої емансипації, яка розроблена в багатьох їхніх творах, образ сильною жіночої особистості та образ сильною жінки особистості у розкритті внутрішнього світу героїнь.. Їх героїні – це самодостатні жінки, що намагаються утвердитися в чоловічому світі.

Ключові слова: жіноча емансипація, типологічні подібності та відмінності, самоідентифікація особистості, складові літературного твору.

У літературі кінця XIX – початку XX століття набув гостроти головний конфлікт між народництвом, з його орієнтацією на збереження культурно-національної ідентичності, і модернізмом – новим естетичним та політичним принципом XX століття. Однак між двома парадигмами, зазначила С. Павличко, існувала ще одна ключова опозиція – жіночого і чоловічого, або феміністичного і патріархального [7, с. 69]. Літературна творчість стала для освічених жінок засобом самореалізації і подолання маргінального місця жінки у патріархальному оточенні.

Творчість англійських письменниць XIX століття сестер Бронте є культурно-художнім явищем світового рівня. Їхня літературна спадщина дає багатий матеріал для вивчення культури Вікторіанської доби. Слава Шарлотти почалася з її роману “Джен Ейр” (1847 р.) і триває донині. Емілія була майже невідома за життя, але після смерті, особливо у XX столітті, її визнано обдарованою та яскравою поетесою, автором трагічного й загадкового роману. Талант і місце Анни вважали скромнішими, згадували про неї лише як про “третю Бронте”. Починаючи з другої половини XX століття ця оцінка в англійському світі, зокрема у Великій Британії, змінювалася – інтерес до творів Анни Бронте зріс, тому її творчість також потребує пильної уваги літературознавців.

Українська критична рецепція їхньої літературної спадщини – це, передусім, розділи в підручниках із зарубіжної літератури, кілька передмов, критичних статей і

літературних нарисів та есеїв. В Україні найбільше популяризували романи Шарлотти та Емілії Бронте М. Рудницький і Т. Денисова.

З початком нового століття інтерес українських науковців до літературного феномену сестер посилив, з'явилися критичні праці, що містять ґрунтовний аналіз окремих творів. Це розвідки О. Анненкової, О. Бандровської, Є. Бесараб, Х. Денисюк (Пастух), І. Зіньчука, Н. Поліщук, Г. Теленько.

Пожвавлення феміністичного мислення в європейській літературі XIX ст. вплинуло також на українську та російську, де жіноче письмо виокремлено як самобутнє явище. Такі видатні автори того періоду, як Ганна Барвінок, Марко Вовчок, О. Кобилянська, Н. Кобринська, Уляна Кравченко, Леся Українка, Л. Яновська, Є. Ярошинська, О. Енгельгардт, С. Ковалевська, Є. Тур, Н. Хвоцинська, М. Цебрикова та інші втілювали у своїй творчості різні аспекти теми жіночої незалежності. Про це писала С. Павличко й інші сучасні науковці – В. Агеєва, Т. Гундорова, Н. Зборовська, М. Крупка, В. Погребна, започатковуючи вивчення особливостей жіночої літератури.

Проте залишаються недослідженими контексти та типологічні спільності англійської й української жіночої прози як вияв єдиного європейського літературного процесу. Тому варто звернути увагу на характер і шляхи входження в український художній простір ідей, мотивів, сюжетно-тематичних конструкцій та художніх образів творів сестер Бронте як фундаторок створення розвитку жіночої літературної традиції в Європі.

Метою дослідження є виявлення певних типологічних подібностей у творах сестер Бронте та українських мисткинь другої половини XIX століття. Матеріалом для порівняльного аналізу послуговували тексти романів Шарлотти, Емілії, Анни Бронте й романів Марка Вовчка “Жива душа”, “В глушині”, повісті Ольги Кобилянської “Царівна” та її роману “Через кладку”, прозових оповідань Лесі Українки, окремих творів Наталії Кобринської, Євгенії Ярошинської, Любові Яновської, Уляни Кравченко та ін.

Відомий літературознавець Леонід Білецький вважав, що жіноче питання в українській літературі першим поставив М. Драгоманов під впливом європейської соціалістичної літератури. За ним пішли М. Павлик та І. Франко. Від них перейняли “перші жінки в Галичині: Софія Окунівська й Наталія Кобринська, Уляна Кравченко, а від них уже Ольга Кобилянська. Ці засади жіночого руху: 1) рівноправність мужчин і жінок; 2) зброя боротьби – наука для жінок така сама, як і для мужчин; 3) правдивість, природність і широке поле в громадській роботі; 4) в основі подружжя має лежати взаємне кохання, взаємна повага, товариськість і виrozumіння” [1, с. 32]. У такий спосіб Л. Білецький окреслив головні теми в українській жіночій прозі кінця XIX століття.

У творах українських письменниць виник тип нової або модерної жінки, яка є самодостатньою особистістю й “виламується” зі старого патріархального оточення. Такою новою героїнею стала жінка-інтелігентка, цілісна, вольова натура, яка здатна долати опір середовища і втілювати свої переконання. Багато авторок брали сюжети з учительського побуту. Англійська гувернантка перетворилася на українську вчительку, яка теж зазнала труднощів боротьби за існування, але разом з тим пізнала і почуття самоповаги і самоствердження. Письменниці правдиво зображували часом безнадійні намагання вчительок за посередництвом освіти змінити життя селян. Освічена міська жінка

відчувала гнітючу самотність, незадоволення існуючими умовами та бажання іншого життя, яскравішого, повнішого. Це теми оповідань Надії Кибальчич “Важка самота”, “Смутна пісня”, “На канікули”. Героїня оповідання “Нарис” – привабила, розумна Інна чинить самогубство, не витримуючи пустоти життя. Талановитий літературний критик О. Грушевський писав про спроби молодих жінок відійти від традиційних умов життя і вийти з-під влади застарілих приписів: “Н. Кибальчич добре підмітила цей відтінок у відносинах суспільства, яке загрожує загальним осудом кожній більш сміливій і енергійній. Суспільство гостро засуджує за кожну провину проти загальнопринятих поглядів і приписів моральності” [5, с. 479].

У повісті “Перекинчики” Є. Ярошинська дає широку панораму життя сім’ї протопопа Артемія. Увагу привертає образ дівчини-сироти Анни, яка живе під його опікою. Інтелектуально та духовно вона відрізняється від родини свого опікуна: “Бідна сирота зносила терпеливо всі докори і вимівки; вона була далеко більше освічена, як протопопівни, бо її батько, маючи тільки її одну, дбав про розвиток її духових здібностей” [9, с. 220]. Це також образ “нової, думаючої жінки” (за висловом О. Кобилянської). Як і Наталка Веркович з повісті “Царівна”, Анна прагне вивчитися і працювати на користь свого народу. Але, приступивши до роботи, дівчина побачила, як мрії відрізняються від реальності: “чи добре вона зробила, забираючись до такої мозольної, до так повної перепон праці” [9, с. 334]. Знаходимо тематичні збіги в романі Ш. Бронте “Джен Ейр” та повісті Є. Ярошинської. Обидві героїні – сироти, які мають сподіватися тільки на власні сили, їх поєднує також і вчительська праця. Джен Ейр розповідає один з епізодів свого життя: “Я й далі працювала в сільській школі, вкладаючи в цю працю всю свою силу і вміння. На початку мені було дуже важко. Минув якийсь час, перш ніж я навчилася розуміти своїх учениць та їхню вдачу. Геть темні, з приспаними здібностями, вони здавалися мені на перший погляд всі однаково безнадійними й тупими, та невдовзі я побачила, що помилялась. [...] деякі з цих вайлуватих, сонних селючок почали прокидатися, обертаючись на досить кмітливих дівчаток. [...] Їхній швидкий поступ був часом гідний подиву, і я по праву пишалася своїми ученицями; [...] Їхні батьки й матері всіляко намагалися мені догодити” [3, с. 270].

Життя Анни на диво схоже: “Спочатку не могла призвичаїтися до дітей. Їх проста, невишукана, не раз неприлична мова, ціле їх обходжене, нечистота, бруд, які наповняли їх тіло і одержу, ображували її делікатне чуте [...]. Та скоро такі думки находили на неї, відганяла їх, старалася позбутися їх подвійною працею. [...] З часом привчила вона навіть дітей, що ходили лиш перший рік до школи, до приличного заховування, призвичаїла їх до чистоти і мала втіху, видячи, як вони роблять уважними одно одного за кожний бруд, проти якого вона говорила. Успіхи в науці ставали також щораз видніші, так що родичі [...] почали між собою гуторити, що вона хоч утлого здоровля, та все-таки вміє добре вчити” [9, с. 334]. Відмінність полягає в тому, що Анна вболіває за свій народ, русинів, які були під владою Румунії, обстоює патріотичне виховання. Біду жіноцтва бачить в їхній неосвіченості й прагненні лише до заміжжя.

Крім художніх творів, майже всі письменниці залишили багату літературу non-fiction, яка є на межі художності й документальності. Головні жанри – щоденник, мемуари, сповідь, листи. Є багато спільних моментів у житті й творчості О. Кобилянської, Є. Ярошинської, Л. Яновської та сестер Бронте, наприклад: втрата матері у ранньому

дитинства, батьківське виховання, тяжка праця вчительки (гувернантки), піклування про всю родину, потаємна (принаймні спочатку) письменницька творчість, стосунки “жінка-автор – чоловік-критик” та ін. Українська дослідниця М. Варикаша, яка аналізувала літературу non-fiction у гендерного аспекті, зазначає, що властива щоденнику сповідальність та інтимність дають змогу простежити співвідношення біографічного і художнього “я”, гендерну самоідентифікацію автора [4, с. 2]. Епістолярна спадщина Марії Маркович, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Євгенії Ярошинської, Уляни Кравченко, Наталії Кобринської, Любові Яновської, сестер Бронте – це епізоди їхнього життя, фрагменти родинних хронік, коментарі й оцінювання творів, переживання. Весь цей багатий особистий психологічний та культурний досвід творчо інтерпретовано й талановито втілено у їхніх творах. Тому показниками жіночого типу письма є тематика, пов’язана з родиною, коханням, зосередженість на приватній історії, власних почуттях і відчуттях, зображення афектованого тіла, емоційна наративна послідовність. Багато персонажів сестер Бронте та українських письменниць також звіряють свої думки й почуття щоденнику: Хелен з роману А. Бронте, Кетрін з “Грозового перевалу” Е. Бронте, Богдан Олесь і Наталка Веркович з творів О. Кобилянської, Галя з новели Є. Ярошинської “Єї повість”. Крім того, головними у новелі “Є її повість” мотиви любовного трикутника та пристрасного кохання, що теж поєднують цей твір з прозою англійських мисткинь. Хвороба героїні новели, як і недуга Кароліни Хелстоун з роману Ш. Бронте “Шерлі”, спричинена муками серця від нерозділеного кохання. Галя пише в щоденнику: “Мій милий, ти показав мені рай так близько – рай. Я виділа его в твоїй любові! А потім трутив-єсь мене в пекло розпуки. Перехід від щастя до горя, який же він тяжкий, який болісний! Як страшенно болить серце, як корчиться воно під напором мук” [9, с. 187]. Від цих мук дівчина й помирає.

Леся Українка, як, до речі, і сестри Бронте, ніколи не позиціонувала себе як феміністка. Але в центр своїх драм вона ставить образи сильних жінок. Крім того, стоїцизм, героїчний дух протистояння, яким насажені роман і вірші Емілії Бронте, ріднять її з українською поетесою. Роздуми М. Зерова про пристрасні, які Леся Українка поєднувала в своєму характері з ніжністю, перегукуються з думкою М. Рудницького про Емілію Бронте – “сила притаєної пристрасності”, “прикмети мужеської енергії з жіночою химерністю” [6, с. 376; 8, с. 6]. Емілія Бронте та Леся Українка, які виразили художній талант як у поезії, так і в прозі, є унікальними творчими постатями в культурах своїх народів та в світовій культурі. Вони схожі силою оригінального таланту і силою духу, що перевершував їхні слабкі фізичні сили (хвороби спричинили їхню передчасну смерть).

Проблемні питання шлюбу, становища жінки в родині, існування розумної, освіченої жінки в рамках патріархального побуту, жіночої залежності/незалежності є темами прозових творів Лесі Українки: “Чашка”, “Пізно”, “Жаль”, “Розмова”, “Приязнь”. Оповідання “Жаль” суголосне тематиці роману Ш. Бронте “Містечко”. Зміст життя Джиневри Феншо, та, врешті, й Поліни де Басомп’єр з цього твору – улаштування своєї долі тільки через вдале заміжжя.

Нові модерні жінки вже не вважають заміжжя єдиним засобом улаштування своєї долі. Наприклад, шлюб Марії і “нової людини” Загайного в романі “Жива душа” Марко Вовчка зобразила як гармонійний, оскільки вони одружуються, кохаючи одне одного, маючи спільне прагнення служити людям. Ці герої є “живими душами”, які разуче

відрізняються від свого оточення. Як, до речі, відрізняються своєю правдивістю і щирими почуттями Люсі Сноу і Поль Емманюель в романі Ш. Бронте "Містечко". Гармонійним поєднанням двох душ зобразила Ш. Бронте й шлюб Джен і Рочестера в романі "Джен Ейр". А Кетрін, героїня роману Е. Бронте "Грозовий перевал", трагедію свого життя вбачає в тому, що вийшла заміж не за духовно спорідненого їй Хіткліфа, а за іншого: "З чого б не були створені душі, його душа та моя – одне; а душа Лінтона так само різниться від наших, як місячне світло від блискавки або лід від вогню" [2, с. 87]. Про те, що шлюб, не заснований на спільності інтересів, коханні та взаємоповазі, не приносить щастя, свідчать історія красуні Агнеси у "Живій душі", трагічна доля Марусі з "Трьох доль", поневіряння Олі з "Трьох сестер" Марка Вовчка та місіс Прайор з "Шерлі" Ш. Бронте, сімейна драма Хелен, героїні роману А. Бронте "Незнайомка з Відфел-Холу".

Героїні Жорж Санд прагнули свободи у виборі коханого; героїні книг сестер Бронте прагнуть більшого: духовної й соціальної рівності з чоловіками; героїні ранніх творів О. Кобилянської та інших українських авторок намагаються реалізувати себе у творчості. Наприклад, Наталка Веркович прагне стати письменницею, Ганна Михайлівна з оповідання "Два дні життя" Л. Яновської – художниця, як і Хелен з роману Анни Бронте, Таня з повісті "Тайна нашої принцеси" Л. Яновської здобула європейську славу як співачка з України.

Зображаючи конфлікт між новими жінками і оточенням із консервативними поглядами, англійські письменниці, сестри Бронте, більше зосереджувалися на постатях самих героїнь, а українські письменниці також приділяли увагу і описові середовища, яке оточувало їхніх героїнь та мало неабияку владу над ними. Відзначимо такий важливий факт: для творів усіх Бронте характерним є вираз *to "get on"* – "піднятися, вийти в люди". Це істотно відрізняється від пориву *"ins Blau"* Лесі Українки – поривання до високих почуттів, до вершин духу, утвердження себе у вічності.

Відчутні сюжетно-композиційні збіги, схожість важливих мотивів і принципів оповіді у повісті "Три доли" Марка Вовчка та романі Ш. Бронте "Містечко", де репрезентовано різні погляди на сенс життя й різне розуміння його призначення. Окрім того, за зображенням пристрастей, що вирують у людських душах, могутності кохання, і манерою оповіді повість "Три доли" Марка Вовчка нагадує роман Емілії Бронте "Грозовий перевал". Тонкий психологізм, складні душевні переживання, морально-етичні конфлікти, зображення кохання як незборимої фатальної сили – ці художні риси поєднують ці два твори.

Еквівалентність романів Марка Вовчка "Жива душа", "В глушині" та творів Шарлотти й Анни Бронте простежується на рівні сюжету (мотив Попелюшки), жанрово-стильових ознак (роман-виховання) та типу головної героїні (незалежна емансипована дівчина, відкрита для діалогу з іншим).

Детальний аналіз типологічних подібностей повісті "Царівна" О. Кобилянської та її роману "Через кладку" і творів сестер Бронте, передусім Шарлотти й Анни, є темою наших попередніх досліджень, тому зараз тільки окреслимо деякі їхні спільні художні риси: гомодієгетичний тип наративу, лінійна організація оповіді, схожість хронотопу, образ головної героїні, сюжетна схема Попелюшки, поєднання тенденцій реалістичного та романтичного письма. Спільність багатьох компонентів у творах Шарлотти Брон-

те і Ольги Кобилянської підтверджується й у царині контактних зв'язків. Творчість маловідомої сьогодні німецької письменниці XIX століття Євгенії Марлітт послугувала медіатором між творами видатних англійської та української письменниць.

У підсумку можемо стверджувати, що спільними рисами творів англійських та українських письменниць є поглиблений психологізм, відчутний *автобіографізм і сповідальний характер* жіночої прози. Авторки зосереджувались на внутрішніх почуттях героїв, найчастіше героїнь, тому характерними рисами їхніх творів є сповідальність та емоційність. Подібність тем, мотивів, проблем, характерів у їхніх творах пояснюють психологічні особливості: особистий досвід змальовано як досвід всього жіноцтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький Л. Три силуетки: Марко Вовчок – Ольга Кобилянська – Леся Українка / Леонід Білецький. – Накладом Союзу Українок Канади ; Виніпег, Ман., Канада, 1951. – 127 с.
2. Бронте Е. Грозовий Перевал : [роман] / Емілія Бронте ; [пер. з англ. Д. О. Радієнко]. – Харків : Фоліо, 2006. – 319 с.
3. Бронте Ш. Джен Ейр : [роман] / Шарлотта Бронте ; [пер. з англ. П. Соколовського]. – К. : Вища школа, 1983. – 350 с.
4. Варикаша М. Гендерний дискурс у літературі non-fiction (на матеріалі щоденників письменників першої половини XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06 “Теорія літератури” / М.М. Варикаша. – К., 2009. – 20 с.
5. Грушевський О. Сучасне українське письменство в його типових представниках / О. Грушевський // Літературно-науковий Вісник. – 1908. – К. IX. – С. 476–480.
6. Зеров М. Твори : в 2 т. Т. 2 / М. Зеров. – К. : Дніпро, 1990. – 1990. – 601 с.
7. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К. : Либідь, 1997. – 360 с.
8. Рудницький М. Слово про авторку / М. Рудницький // Бронте Е. Буреверхи : [роман] / Емілія Бронте ; [пер. з англ. М. Рудницький]. – Львів : Видавнича спілка “Діло”, 1933. – С. 3–6.
9. Ярошинська Є. Твори / Євгенія Ярошинська. – К. : Дніпро, 1968. – 467 с.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

TYPOLOGICALLY COMMON FEATURES OF THE BRONTË SISTERS' WORKS AND UKRAINIAN FEMALE WRITERS' WORKS OF THE 2ND HALF OF THE 19TH CENTURY

Nadiia Nazarenko

*Mariupol State University,
129a, Budivelnykiv Ave., Mariupol, 87500,
e-mail: nazarenknad@rambler.ru*

The article is dedicated to the investigation of typological common features of a literary work such as genre, conflict, theme and plot, motives and characters, which are found in the the works of Charlotte, Emily, Anne Brontë and the ones of O. Kobylans'ka, Marko Vovchok, Lesya Ukrainka, Ye. Yaroshyns'ka, N. Kobryns'ka, L. Yanovs'ka and others. Their common points are as follows: position of a girl/woman in the family, education, self-identification of a woman in the society, problems of marriage, artistic inclinations. The prominent common feature the above-mentioned English and Ukrainian women writers is the problem of women's emancipation and the image of a strong female personality. Their heroines are intelligent self-possessed women who strive to prove themselves in the men's world.

Key words: women's emancipation, typological common and different features, self-identification of a personality, components of a work of literature.

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОБЩНОСТИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ СЕСТЕР БРОНТЕ И УКРАИНСКИХ ПИСАТЕЛЬНИЦ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX СТОЛЕТИЯ

Надежда Назаренко

*Мариупольский государственный университет,
пр. Строителей, 129-А, г. Мариуполь, 87500,
e-mail: nazarenknad@rambler.ru*

Исследовано типологические сходства определенных компонентов художественного произведения; жанра, проблематики; темы и сюжета; мотивов и образов в произведениях английских писательниц Шарлотты, Эмили, Анны Бронте и украинских авторов Марка Вовчка, О. Кобилянкой, Леси Украинки, Л. Яновской, Е. Ярошинской. Очерчены общие темы, которые выразительно звучали в их произведениях, в частности такие: положение девушки/женщины в семье, образование, самоидентификация женщины в обществе, любовь, брак и разные аспекты супружеской жизни, стремление к творчеству. Определено характерную черту творчества английских и украинских писательниц – проблему женской эмансипации, которая разработана во многих их произведениях, образ сильной женской личности, а также психологизм в раскрытии внутреннего мира героинь. Их героини – это самодостаточные женщины, которые пытаются утвердиться в мужском мире.

Ключевые слова: женская эмансипация, типологические сходства и отличия, самоидентификация личности, компоненты литературного произведения.